

TOPONÍMIA URBANA A LA CIUTAT DE LLEIDA: EL BARRI DE *FORA EL PONT*

MARINA SOLÍS OBIOLS

A la gent del meu barri

EL BARRI DE FORA EL PONT O CAPPONT

Límits o limitacions

El barri de Cappont es troba situat al marge esquerre del riu Segre de la ciutat de Lleida, mirant cap al sud. Els límits de l'actual barri estan atermenats, d'una banda, a l'est, pel *pont del ferrocarril* o *del tren*, i tot seguint per les aigües del canal de Seròs; d'altra banda, al sud, els límits vénen definits pel pas de la carretera N-II, així com pel *pont nou*, encarregat de donar flux al trànsit de fora la ciutat per anar en direcció Barcelona-França o Saragossa-Madrid.

Un barri amb denominació d'origen

No cal donar-hi moltes voltes: a primer cop d'ull, hom s'adonarà, tenint en compte una de les imatges per antonomàsia de la ciutat, el riu (Ganau, 1992: 23), que el topònim del barri està directament lligat amb la seua situació geogràfica, en aquest cas atenent a factors hidrogràfics. Moreu-Rey (1974: 30-31) ens ajuda a concretar encara més en aquest sentit, tot assenyalant, quant a l'estructura i distribució urbanes, el fet que es tracta d'un litoral, en aquest cas, fluvial, és a dir —i amb paraules d'aquest autor— que «marca l'encontre d'un

recinte amb el riu».¹ D'altra banda, i seguint la classificació que fa el mateix Moreu-Rey pel que fa als topònims urbans (1974: 19), hi hem pogut espigolar una oposició històrica i geogràfica aplicable també al nostre topònim —se sobreentén que es tracta d'una «oposició» entre la ciutat i el barri—, donada pel fet que es tracta d'un «barri extrem o fora muralla», o bé d'un barri «separat per una via fluvial». No en va, i d'acord amb aquest darrer aspecte, la denominació popular del barri —a voltes reivindicada amb caràcter de zel diferenciador— és *fora el pont*.²

D'acord amb aquesta darrera denominació —amb el que hem vist que això comporta—, i d'acord també amb el sentiment de la gent del barri «de tota la vida», la personalitat pròpia i diferenciada d'aquest respecte de la ciutat de Lleida és ben patent. En un principi, doncs, podem dir que hom *viu* a l'avinguda Prat de la Riba, al carrer Boters, però hom *és* de Cappont. Amb tot —i la toponímia que tractarem en aquest estudi també en donarà compte— l'estreta vinculació del barri amb la història de la ciutat, ergo amb la pròpia història, no s'ha de posar en dubte, tenint en compte, en l'actualitat, la total integració, sobretot des del punt de vista urbanístic, del barri a la ciutat. És per això que, avui dia, i per raó dels habitants nouvinguts al barri, hom també pot dir que *viu* a Cappont.

Ara bé, el topònim del barri també és fruit de la intervenció de l'home quant a l'aprofitament estratègic o militar. Al DIEC, *cap de pont*, es descriu com «Tros petit de terreny que un exèrcit aconsegueix d'ocupar a l'altra banda d'un riu, en territori enemic, des d'on pren embranzida»; així mateix, al DLC, *cap de pont* no és sinó la «Posició militar que estableix una força armada en terreny enemic, a l'altra banda d'un riu o un estret, per preparar el gros de l'exèrcit». Els terme *cabeza de puente*, en castellà, i *tête de pont*, en francès, presenten el mateix significat que l'equivalent català. L'il·lustre historiador de la ciutat de Lleida, Josep Lladonosa (1954: 287), ja ens assenyala que «No hay en toda la historia de España otra ciudad más castigada por las guerras». Evidentment, el lloc de batalla, el setge en temps de guerra, tenia lloc al *cap de pont*, —o per què no, al *cappont* (DCVB; DLC): «al cap o extrem de pont», a l'entrada d'una ciutat, assetjada indefugiblement per les guerres, a causa de la seua situació estratègica, de què una de les fortificacions era precisament el pont que unia les dos ribes del riu.

1. El mateix autor (1974: 31) ens posa els exemples del *Cap de Pont* (Tortosa, la Riba); o la *Cabeza de Puente*, de Badajoz.

2. La gent del barri, quan ha de fer un encàrrec a l'altra banda del pont, se'n va *a dintre*, o directament, *a Lleida*.

Topònims en el temps: l'illa de Mallorca, el Cap-pont (sic) i Cappont

D'illes, els rius també en tenen

Si bé, segons Josep Lladonosa (1980: 428), en temps de la conquesta (1149) ja existia un llogaret d'origen sarraí al marge esquerre del riu, que es pot conèixer, si més no històricament, com la Pobra de Cappont,³ l'actual barri i els seus indrets —fins a principis del s. XVII, i des que se'n té referències a l'època medieval, una referència lligada als repobladors del Cappont, l'any 1150 (Lladonosa, 1976: 6)— era denominat *illa de Mallorca*.⁴ Pel que hem pogut esbrinar, el nom en si mateix no respon a cap influència directa respecte del topònim de l'illa major de les Balears, i tampoc és el cas de records toponimico-afectius de gent procedent de Mallorca instal·lada vora el Segre. El perquè d'aquesta denominació té sentit gràcies al significat topogràfic —colpidor— que se'n deriva. La Pobra de Cappont, doncs, i en paraules del mateix Lladonosa (1976: 5) «(...) era un lloc escaient i apte per a la defensa. Estava sobre un planell no massa elevat, respecte dels arenys i mitjanes del riu. Un braç de riu el rodejava, tostemps protegit per un mur de tàpia i palets de riu, amb torres de defensa i portes d'accés. Pràcticament, amb riuada o sense, el Cap-pont (*sic*) era una illa amb àlbers i pollancre en el seu entorn». Així, en el cas lleidatà, l'illa *maior* o l'areny *maior* de les moltes illes que formaven els diversos braços del riu Segre, havia seguit la idèntica evolució etimològica respecte de la romana illa major de les Balears. Ara bé, uns dics alçats per protegir l'horta faran perdre el caràcter d'illa al Cappont, que desapareixerà com a poblat, gairebé al mateix temps, l'any 1643 (Lladonosa, 1976: 6), a causa de la devastadora guerra dels Segadors.

Al cap d'uns segles... hi ha un pont

A començaments del segle XIX, l'antiga Pobra de Cappont era un despoblat (Lladonosa: 1980: 428). Temps era temps, en l'Edat Mitjana, en què el creixement i desenvolupament del poblat, gràcies sobretot al progrés de la ciutat, hi havia tingut lloc (Lladonosa, 1954: 252). I més amunt acabem de fer referència a la desaparició d'aquest, a mitjan segle XVII. Doncs bé, l'any 1864, arran de

3. Vegeu també, en aquest sentit, l'aportació de Josep Lladonosa (1954: 242-49).

4. Vegeu també les referències que en fan Josep Lladonosa (1978: 386) i Vidal Vidal (1998: 356-59).

l'autorització del Govern de Madrid l'any 1861 per enderrocar les muralles, amb la consegüent possibilitat d'eixamplar la ciutat (Lladonosa, 1980: 425; Ganau, 1992: 60), i sobre la desapareguda Poble de Cappont, van néixer els Camps Elisis, popularment coneguts com a *Campos*,⁵ en un intent, diuen, de recordar les Champs Elysées del magnífic París (Ganau, 1992: 63-64). Més endavant, al marge esquerre del riu, també s'hi instal·laren serradores i altres fàbriques, com ara la Mostany, arran de l'aprovació, el vuit d'agost de 1869, d'edificar en l'antic i despoblat Cappont (Lladonosa, 1954: 343-44). Així, al llarg de tota la carretera vella de Barcelona —l'actual avinguda del president Josep Tarradellas—, es van començar a edificar cases de ferroviaris, torres, tallers i magatzems; amb tot, no fou fins als anys de la postguerra en què es començà a dibuixar el que avui dia és una gran barriada, tot seguint les passes de l'antic *camí de Vilanoveta* o *carretera de la Bordeta* (avui dia, *avinguda de les Garrigues*) (Lladonosa, 1980: 428).

El creixement important del barri, però, en aquell moment, tindrà lloc als anys seixanta, d'acord amb el *creixement polinuclear* que experimenta la ciutat (Vilagrasa, 1985: 45). Amb tot, l'origen de l'actual nom del barri, Cappont, l'hem de situar no en aquest (re)naixement de la zona en qüestió, de la mà, és clar, del progrés social i econòmic de la ciutat, sinó en temps de la Guerra Civil, relacionat amb la terminologia militar, com a *cap de pont* que era. La grafia que s'utilitzà, però, i que va romandre ben bé fins a principis de la dècada dels noranta, —a què acompanyà l'altre gran moment d'expansió del barri, gràcies sobretot a la canalització del riu, en primer lloc, i a la ubicació del campus universitari, en segon lloc—, era Cap-pont (*sic*), amb guionet inclòs. El terme *cap de pont*, segurament per economia del llenguatge, havia evolucionat envers *cap-pont*. Amb aquesta grafia, però, d'una banda, la disbauxa tipogràfica estava servida, amb una consegüent manca d'unificació de criteris: Cap-Pont; Cap-pont, cap-Pont... D'altra banda, aquest terme no consta com a tal, amb aquesta grafia, enlloc, diguem-ne, considerat d'una certa autoritat lingüística. El 1988, el Col·lectiu Cultural Cappont inicià la recerca del topònim en qüestió, i de la mà de l'assessorament lingüístic del tècnic de la delegació territorial del Departament de Cultura i del Centre per a la Normalització Lingüística, s'acordà,

5. Aquesta zona d'esbarjo i lleure de tombant de segle, i fins a la segona meitat de l'actual, ha estat «substituída» en l'actualitat com a tal, per la zona, també desapareguda, arran de la canalització del riu, que popularment era coneguda com el *Xoperal*, un topònim, doncs, que recordava la vegetació que la caracteritzava (vegeu Moreu-Rey, 1974: 15-16).

en un moment també en què van aparèixer els nous criteris quant a la utilització del guionet de l'Institut d'Estudis Catalans, la forma *Cappont*, amb la caiguda del guionet i junt, per aglutinació —un aspecte de la formació de mots, força utilitzada i acceptada quant a la formació de topònims (Amigó: 1999: 52-53).⁶ La línia d'autobusos del barri, L13 Cappont, el nom de la plaça Cappont, així com el títol de la revista del Col·lectiu Cultural en moments successius de la normalització del terme: en primer lloc, amb guionet: Cap-pont; en segon lloc, separat i sense guionet: Cap pont, i, finalment, junt i sense guionet: Cappont, han contribuït quant a la difusió o vehiculació del terme *oficial* i *normalitzat* en qüestió, tot i que encara queden vestigis, sobretot en el barri, de rètols de comerços en què es manté el guionet, així com en la toponímia dels carrers del barri, com ara la placa del *carrer Cap-pont*, amb guionet. Amb tot, la normalització del terme, a parer nostre, està totalment assumida, si més no des del punt de vista oficial. Popularment, però, hom recorda i utilitza encara la forma *fora el pont*, tot i que cada vegada amb menys freqüència.⁷

EN EL NOM DEL(S) PONT(S)

En tota la història de la ciutat, no se n'havien vist mai tants, com avui dia, de ponts, que creuessin el Segre per anar a trobar el marge esquerre del riu. Als lleidatans els ha costat molt de creuar *el pont* (fixeu-vos-hi, masculí *singular*) per anar a instal·lar-se al barri de Cappont, segurament per raó de la incertesa de les riuades sense protecció (Lladonosa, 1954: 238-240) o de les sempre devastadores guerres (Lladonosa, 1954: 238).

Si fem cas de la història (in)documentada, els antics pobladors d'Irtirra no disposaven de pont per accedir al marge esquerre del riu (Lladonosa, 1954: 234). El primer pont de què es té constància documental gràcies als comentaris

6. Ara bé, amb tot, la utilització del guionet —que encara és més caòtica, sobretot a partir de la publicació dels criteris de l'IEC en aquest sentit, i del DIEC—, en aquest cas, també es podria considerar lingüísticament correcta la forma Cap-pont, amb guionet, atenant a criteris de lexicalització del mot en qüestió o de tradició. És clar, però, que la manca d'unificació de criteris quant a l'ús i grafia del terme ha estat el principal detonant per a la normativització i difusió del terme actual, la qual cosa no hem de menystindre des d'una perspectiva de normalització.

7. Vegeu, en aquest sentit, el procés de substitució de la forma popular per l'oficial, cada vegada menys vacil·lant en aquest cas (Turull, 1992: 458).

de Juli Cèsar a *De bello civile*, el podríem datar al s. I-II a C, en època romana, i d'acord amb aquest temps, en una època en què s'establí una magnífica xarxa de comunicacions, i en què llerda era un *punt estratègic* essencial. De l'època germànica i sarraïna no se'n té notícia, almenys pel que fa a ponts, tot i que Josep Lladonosa (1954: 235), considera que aquest s'hauria d'haver conservat per tal d'assegurar la comunicació amb els dominis del marge esquerre del riu. En l'època medieval, el *pont Major*, ubicat en el lloc de l'actual *pont vell*, gaudia de privilegis i gràcies reials, com pocs organismes de l'antiga Lleida (Lladonosa, 1954: 236), per raó de la seua conservació, essencialíssima per a la ciutat, atenent l'esdevenidor econòmic.⁸ I no fou fins a la riuada de 1907 en què els fonaments de l'antic pont romà desaparegueren, arrabassats per la força de les aigües.

El 24 de novembre de 1911 (Lladonosa, 1954: 240), s'inaugurà el pont construït per l'enginyer Josep Bores i Romeu, qui, en homenatge de la ciutat, gaudeix d'un antropotopònim individual (històric) (Moreu-Rey, 1974: 61), en mercè de la *plaça d'en Bores*, ubicada just passar el pont vell, al començament de l'avinguda de les Garrigues. Amb tot, el pont en qüestió fou volat pels republicans (2/VI/38), i la ciutat es mantingué incomunicada fins a l'entrada de les tropes nacionals a la ciutat, a principis de gener de l'any 1939. Així, l'actual pont vell es construí entre el setembre de 1940 i l'abril de 1944, inaugurant-se el 6 de maig d'aquest darrer any (Lladonosa, 1954: 241). Hem de dir, des del nostre estudi toponímic, que aquest pont no fou *vell* fins a la construcció del *pont nou*, amb la consegüent *determinació del temps* (Moreu-Rey, 1974: 31) per a la denominació toponímica, respectivament.⁹ En aquest sentit, en els inicis de la utilització del *pont de la Universitat*, situat en un dels laterals del nou campus universitari de la ciutat, es produí una certa vacil·lació quant a la seua designació, si més no popular: era el *nou pont* o *pont nou*. Amb tot, aquesta vacil·lació primerenca ha desaparegut, i se'l coneix inequívocament de manera oficial i popular com a *pont de la Universitat*. El topònim en qüestió presenta evidents lligams *històrics* (del passat, present i futur) tant amb la ciutat com amb la zona

8. Quant als privilegis reials respecte del pont, vegeu Lladonosa (1954: 236); així mateix, el pont gaudí de la benvolença dels pobladors de la ciutat, per assegurar-ne el bon estat i seguretat mitjançant llegats, testaments, donacions (Lladonosa, 1954: 236); en un moment (s. XII-XIV) també en què al marge esquerre del riu Segre s'havia instal·lat el potencial econòmic (industrial) de la ciutat (Lladonosa, 1954: 237).

9. Tant en el cas de *pont vell*, com en el de *pont nou*, es tracta d'una adequació entre nom popular i oficial (Turull, 1992: 460).

en què s'ha ubicat, i a la qual hem fet referència més amunt.¹⁰ Finalment, i sempre en la delimitació del barri, també hem de fer referència al *pont del tren o del ferrocarril*, que presenta una dualitat estable quant a les formes popular i oficial, respectivament (Turull, 1992: 462-63). Els topònims en qüestió, doncs, responen a topònims urbans pròpiament dits, d'acord amb la *trama de serveis o termes vials* (Moreu-Rey, 1974: 35) per a designar-los: sobre aquest pont, és obvi, circulen els trens de la línia de Barcelona i la Pobla de Segur.¹¹ No ens oblidem, però, de la passarel·la, que travessa el riu des de l'alçada del carrer Cavallers fins a la *plaça Blas Infante* a Cappont: un altre antrotopònim individual, inequívocament històric, però al qual no sabem donar-li cap lectura, en el context del barri ni de la ciutat, com a pare de la pàtria andalusa que és: (in)discrecionalitat administrativa? La passarel·la és designada d'aquesta manera tant des del vessant popular com des de l'oficial; evidentment, el topònim en qüestió respon a la classificació de topònims pròpiament urbans, de la *trama de serveis*. Ara bé, podríem fer-ne broma, toponímicament parlant, tenint en compte el factor *determinació del temps*: hom havia sentit a parlar de la construcció de la passarel·la en qüestió des de ben bé principis de segle! Passarel·la del 2000, passarel·la del Mil·lenni o passarel·la del Segle, són algunes propostes...

TOPONÍMIA CREIXENT A FORA EL PONT

L'avinguda Tarradellas

En el primer apartat d'aquest estudi ja ens hem referit al fet que al tombant de segle s'inicià l'edificació al marge esquerre del riu Segre, en l'actual *avinguda del president Josep Tarradellas*, nom oficial de l'avinguda en qüestió, avui dia,

10. Les batusses polítiques entre els qui «pagaven» el pont, i els qui «manaven» a la ciutat, de «colors» diferents, és clar, afectà, en un primer moment la designació toponímica d'aquest, per motius evidentment polítics: així, en un primer moment, els qui «pagaven» l'esmentat pont, el volien designar com a pont de la Generalitat, la qual cosa no fou acceptada; en segon lloc, la denominació proposada fou la de pont de Catalunya (en estreta vinculació amb l'avinguda Catalunya, que arriba al cappont de l'altra banda del marge esquerre del riu en qüestió). Finalment, l'opció toponímica fou neutra: la Universitat, en principi, no hi entén, de política! L'avinguda de l'Estudi General, passat el pont de la Universitat, i a Cappont, evidentment, presenta els mateixos trets històrics (de designació toponímica), en aquest cas del passat, i quant a la seua ubicació actual, tenint en compte les explicacions de què hem donat compte respecte del pont de la Universitat.

11. Pel que fa a la història d'aquest pont, vegeu Lladonosa (1954: 241).